

حیات اجتماعیہ کی اولیایا نہ بر قومک اُربانی و عجمیتلہ
صنایع نفسیہ کی ترقی ایہ نر .
عزیز

Hayat-ı içtimaiyesi olmayan bir kavmin edebiyatı ve umumiyetle sanayi-i nefesi terakki edemez.
[Toplumsal hayatı olmayan bir kavmin edebiyatı ve genellikle güzel sanatları ilerleyemez.]
İzzet Melih

İZZET MELİH DEVRİM'İN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBİYATA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ I*

Erdoğan KUL

1. Hayatı

İzzet Melih Devrim; 6 Haziran 1887'de, babası Hattatzaade Mustafa Esat Bey'in defterdar olarak görev yaptığı Kudüs'te dünyaya gelmiştir.¹ Kudüs'ün yanı sıra Konya ve Girit defterdarlıklarında da bulunmuş olan baba Mustafa Esat Bey'in babası Rıdvan Ağa da anne Seniye Hanım'ın babası Tahmişçi-zade İbrahim Melek Bey (Uzun Melek Bey) de şairdir. Devrim'in hem baba tarafı hem de anne tarafı, Girit'e bağlı Kandiye kentinin en köklü ve tanınmış ailelerine mensuptur.² Çocukluğunun bir yılını Kudüs'te, beş yılını Konya'da geçiren İzzet Melih; İstanbul'da yaşadığı bir yılın ardından Hanya'ya (Girit) giderek on yaşına kadar orada kalır. Girit İhtilali ve çıkan karışıklıklar yüzünden ailesini İstanbul'a getiren Mustafa Esat Bey, Girit'teki görevine yalnız döner. Bir yıl sonra da hastalığı nedeniyle İstanbul'da vefat eder. Mezarı Eyüp'tedir.³

* Yan sayfadaki resim: Nevsal-i Milli, Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası, Dersaadet [İstanbul] 1330/1914, s. 144.

- 1 Yakup Kadri [Karaosmanoğlu], "İzzet Melih Bey", *Nevsâl-i Milli*, Âsâr-ı Müfide Kütüphanesi, İstanbul 1330 (1914), s. 145-146; Osman Nebioğlu, *Türkiye'de Kim Kimdir*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1962, s. 216; Reşat Ekrem Koçu (Haz.), *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: 8, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kolektif Şirketi, İstanbul 1966, s. 4536-4537; *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, Cilt: 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 319-320; Şirin Devrim, *Şakir Paşa Ailesi*, (Çev.: Semra Karamürsel), Doğan Kitap, İstanbul 2006 s. 63; Nurgül Balcı, "İzzet Melih Devrim'in Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme", (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1994, s. 2; Sevinç Ağbaş, "İzzet Melih Devrim ve Tezat Romanı", (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2003, s. 4. Bazı araştırmacılar (Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi-II*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1987, s. 1097; Âbide Doğan, "Fecr-i Âti Topluluğu", *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı* içinde, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s. 506) yazarın doğum yerini Girit olarak gösterebilirler de bu; doğum yeri için değil, aile kökeni için geçerli bir bilgidir.
- 2 Mehmet Behçet Yazar, "İzzet Melih Devrim", *Yedigün*, Cilt: 17, Sayı: 425, 28 Nisan 1941, s. 15-18.
- 3 Sevinç Ağbaş, agy., s. 4; Nurgül Balcı, agy., s. 2.

Galatasaray Mekteb-i Sultanisini 1906'da bitiren İzzet Melih, Ahmet Haşim ve Abdülhak Şinasi Hisar'la liseden sınıf arkadaşıdır. Abdülhak Şinasi, "nazik simalı, uslu ve kibar bir talebe" olarak betimlediği arkadaşını, "laubali şakalara, patırdılı oyunlara karışmıyor; yalnız edebiyat meraklısı üç, dört arkadaşıyla görüşüyor; Türkçe ve Fransızca neşriyatı takip ederek muttasıl okuyor; genişçe, uzun kordelalar şeklinde kesilmiş kâğıtlar dolduruyor ve kimseye göstermeden cebine yerleştiriyor."⁴ sözleriyle anlatır. Kaynaklarda, Paris ve İstanbul'da hukuk öğrenimi gördüğü bilgisi de yer almakla birlikte buna ilişkin bir tarih aralığı belirtilmiş değildir. Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca ve Rumca bilen İzzet Melih'e; Henry Bataille üzerine 1924'te yayımladığı Fransızca bir etüdü ve Fransız dilindeki uğraşları nedeniyle 1938'de, Paris Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarafından "edebiyat doktoru" unvanı verilir. 1957'de Fransız Yazarlar Birliği'nin daimî üyeliğine seçilen İzzet Melih,⁵ aynı zamanda "Les Lamartinies" topluluğunun da üyesidir.⁶

1906'da muhabere memuru olarak girdiği Reji İdare-i Umumiyesindeki çalışma yaşamı; 1908'de kâtiplik ve tercümanlık, 1909'da mektupçuluk, 1913'te umumî kâtiplik, 1915'te umum müdürü vekilliği ve 1917'de umum müdürlüğüyle sürer. Atatürk'ün yabancı şirketleri millileştirme⁷ reformu sürecinde bu kurumun 1925'te kapatılması üzerine 1930'a kadar Banque De La Seine'nin mali müşavirliğini ve Deutsche Orient Bank'ın yönetim kurulu üyeliğini yapar.⁸ 1930-1938 yılları arasında, İstanbul Tramvay Şirketi idare meclis üyesi ve Elektrik Tramvay Tünel Gaz (ETTG) Şirketleri genel yazı işleri müdürü olarak çalışır. 1939-1941 arasında, Maden Kömürü İşleri Türk Anonim Şirketinde idare meclis üyeliği yapar.⁹ 1941'de getirildiği Anadolu Ajansı müdürlüğünden 1948'de emekli olur. 1942'de Harp Akademisinde Fransızca dersleri vermek üzere görevlendirilir. *Yeni Sabah* gazetesinde

4 Abdülhak Şinasi Hisar, "İzzet Melih'in 70'inci Yılı", *Vatan*, 3.11.1957, s. 2; Sermet Sami Uysal, *Abdülhak Şinasi Hisar*, Sermet Matbaası, İstanbul 1961, s. 32. Abdülhak Şinasi'nin söz ettiği kişiler arasında, kendisiyle beraber Ahmet Haşim, Refik Halit, Hamdullah Suphi, Emin Bülent ve Tahsin Nahit de vardır (İzzet Melih Devrim, "Mukaddime", *Tezat*, Sabah Matbaası, İstanbul 1919, s. 10).

5 Nüket Esen, *age.*, s. 19-20.

6 İzzet Melih Devrim, "Alphonse de Lamartine", *Akşam*, 22 Kânunusani 1941, s. 4.

7 İzzet Melih'in umum müdürlük yaptığı Tütün Rejisi, Osmanlı tütünleri tekel yönetiminin 1883'te Düyun-ı Umumiye İdaresi tarafından devredildiği şirket olup Viyana'daki Kredit Anstalt, Berlinli banker Bleichroder ve Osmanlı Bankası'nca finanse edilmekteydi (Haydar Kazgan, "Düyun-ı Umumiye", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 710).

8 Mehmet Behçet Yazar, *age.*, s. 15-18.

9 Nurgül Balcı, *age.*, s. 2.

1950'den itibaren, Batılı yaşam biçimini ve görgü kurallarını anlattığı köşe yazıları yazmaya başlar.¹⁰

İlk çalışma yeri olan Reji İdare-i Umumiyesine, Halit Ziya Uşaklıgil'in aracılığıyla girmiştir. 1893'te İstanbul Reji Müdüriyeti başkâtibi olan Halit Ziya, 1908'den sonra da hükûmetin bu kuruluştaki temsilcisi olmuştur.¹¹ Ahmet Rasim, Mehmet Rauf, Rıza Tevfik, Hüseyin Suat gibi edebiyatçılar, Halit Ziya'nın Reji'de sık sık ziyaretine gelmektedirler; bu nedenle odası, çoğu kez “bir edebî toplantı yeri”¹² gibidir. Bir gün İzzet Melih de Hamdullah Suphi'nin yönlendirmesiyle *Tezat* adlı romanının ilk nüshası olan “Maziye Rağmen”i takdim etmek üzere, o sırada “mektubî ve tercüme kalemi müdürü” görevinde bulunan Halit Ziya'yı ziyarete gider; o günden sonra hep saygı ve sevgi içinde devam eden ilişkileri, bu tanışmayla başlar.¹³ İzzet Melih'in göreve başladığında Reji'nin umum müdürü olan ve “asil bir Fransız-Musevi ailesinden gelen” Mösyö Weil, burada onun “hem koruyucusu hem de örnek aldığı insan”¹⁴ olur.

Başından beri iyi bir maddi gelire sahip olan İzzet Melih, aynı zamanda Batılı yaşam tarzını da benimsemiştir. “Türkiye ile münasebeti olan yabancı banka ve şirketlerin çoğunda vazifesi” vardır ve Şevket Rado'nun ifadeleriyle o yıllarda yalnızca “parlak bir muharrir” değil, “[o]tomobilli, uşaklı, her bakımdan debdebeli bir hayat süren, hatta Paris'teki ünlü Claridge'de bile hissesi olduğu rivayet edilen son derece meşgul ve çok gösterişli bir şahsiyet”tir.¹⁵ Reji'deki görevi sonlandığında da “[y]irmi yıllık çalışmasının karşılığında Fransızlardan iyi bir ödenek” almış, parasının büyük bölümüyle “New York Borsası'nda iyi yatırımlar yapmış”tır.¹⁶ Ancak “1929 sonbaharında, New York Borsası'nın çökmesi” üzerine servetinin önemli bir kısmını yitirir. Bu çöküşün zarara uğrattığı çok sayıda kişi, komşusu Bay Süleymanoviç gibi intihar eder. Çevresi, uğradığı maddi zarara İzzet Melih'in vereceği tepkiyi merakla beklerken o, evde “derhâl danslı bir çay daveti” planı yapar. Eşiyile birlikte, şık ve gösterişli bir kıyafetle “İtalyan şoför Manuel'in kullandığı Alfa Romeo arabalarına binip, davetiyeleri ahbablarına kendileri” dağıtırlar.¹⁷

10 Nüket Esen, *İki Gözüm, Aziz Kardeşim, Efendim*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1995, *age.*, s. 20.

11 *age.*, s. 36.

12 Lütfullah Sami Akalın, *Halit Ziya Uşaklıgil*, Varlık Yayınları, İstanbul 1953, s. 12.

13 İzzet Melih Devrim, “Mukaddime”, *Tezat*, Sabah Matbaası, İstanbul 1919, s. 10-11.

14 Şirin Devrim, *age.*, s. 63.

15 Şevket Rado, “Şairlerin En Garibi Ahmet Haşim, İzzet Melih ile Nasıl Çatışmıştı”, *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, Sayı: 8, Ağustos 1982, s. 13-15.

16 Şirin Devrim, *age.*, s. 95.

17 *age.*, s. 101.

Böylece içinde bulunduğu sıkıntıyı gizler, çevresi üzerinde o güne kadar bıraktığı izlenimi korur.

Üç kez evlenen İzzet Melih'in, kızı Şirin Devrim'in ve onu yakından tanıyan bazı isimlerin ifadelerine göre çapkın bir kişiliği vardır. İlk eşi, Abidin Paşa'nın torunu Seniye Hanım'dır. Annesi, teyzesi ve evlenmemiş kız kardeşiyle birlikte yaşadıkları Şişli'deki konağın karşısında oturan Seniye Hanım, ona hizmetçisiyle bir pusula göndererek aşkını ilan eder ve randevu talebini iletir. Bu buluşmaların ardından da kocasını¹⁸ ve iki çocuğunu terk ederek İzzet Melih'le evlenir. Remide (1912-1983) adındaki kızı, bu evlilikten dünyaya gelir. Çiftin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra çıktıkları bir Avrupa gezisinde, Venedik'te kaldıkları Otel Danieli'de İspanyol gribine yakalanan Seniye, kendisini tedavi eden İtalyan doktora âşık olur ve onunla “çılğınca bir maceraya” girer. Eşiyle İstanbul'a dönmeyi reddedip orada kalır; İzzet Melih'in ilk evliliği böylece sonlanır.¹⁹

İzzet Melih'in ikinci eşi, 1920'de evlendiği ressam Fahrünnisa Hanım'dır (1901-1991). Devlet adamı, asker ve tarihçi Kabağağaçlızade Mehmet Şakir Paşa'nın üçüncü kızı olan Fahrünnisa Hanım; seramik sanatçısı Füreya Korel'in²⁰ teyzesi, gravür sanatçısı Aliye Berger'in kardeşi, “Halikarnas Balıkcısı” adıyla bilinen yazar Cevat Şakir Kabağağaçlı'nın kardeşidir. Çiftin; Faruk (1921-1923), Melih Nejad (1923-1995) ve Şirin (1926-2011) adında üç çocukları dünyaya gelir. İlk çocukları olan Faruk, yakalandığı kızıl hastalığı yüzünden iki yaşında ölmüş; annesi gibi ressam olan Melih Nejad Devrim, Paris'e yerleşerek orada soyut resmin başarılı temsilcileri arasına girmiş;²¹ Şirin Devrim, büyük bölümünü Amerika'da geçirdiği yaşamını tiyatro sanatçısı olarak sürdürmüştür.²² Yıllarca eşinin çapkınlıklarına ve kendini aldatmalarına katlanan Fahrünnisa Hanım; sonunda ondan ayrılarak 1934'te,

18 Münevver Ayaşlı, Seniye Hanım'ın “evvelce Celâl Nuri beyin haremî” olduğunu belirtmektedir. İzzet Melih'i ilk kez Romada, oranın “en şık, en güzel oteli” dediği “Alber go Plazzo”da kızı Remide ile yemek yerken gördüğüne, Seniye Hanım'ın o sırada “hasta odasında” bulunduğuna değinirken böyle bir bilgiyi de verir [Münevver Ayaşlı, “Fikir Meydanı: 1966'da Vefat Eden Tanınmış Kimseler (I)”, *Yeni İstanbul*, 23 Aralık 1966, s. 4]. Celal Nuri İleri hakkındaki çalışmalarda, eşi ve evlilik hayatıyla ilgili böyle bir bilgiye rastlayamadık; yalnız Şirin Devrim'in Seniye Hanım'dan söz ederken kullandığı “tanınmış yaşlı bir adamla ondan çok genç olan eşi” ifadeleri, bu bilgiyi bir ölçüde güçlendirmektedir (Şirin Devrim, *age.*, s. 64).

19 *age.*, s. 64, 65.

20 Ayşe Kulin, Korel'in yaşam öyküsü üzerine kurguladığı *Füreya* romanında, İzzet Melih'ten de “hoş, yakışıklı bir adam” olarak ve “şık, entelektüel, salon adamı” görüntüsüyle söz eder (Ayşe Kulin, *Füreya*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000, s. 83-114).

21 Sezer Tansuğ, *Çağdaş Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1986, s. 182.

22 Şirin Devrim'in yaşam öyküsüne ilişkin ayrıntılı bilgiler, anılarından oluşan kitabında yer almaktadır: Şirin Devrim, *Şirin*, Doğan Kitap, İstanbul 2009, 223 s.

Irak Kralı I. Faysal'ın Türkiye'de büyükelçi olarak görev yapan kardeşi Emir Zeyd'le evlenir,²³ sanat dünyasında da "Fahr el Nisa Zeid" adıyla tanınır.²⁴

İzzet Melih üçüncü evliliğini, Mehmet Atallah Cevdet Bey'in kızı Fatma Hanım'la yapar.²⁵ Şirin Devrim'in söylediğine göre "ufak tefek, cevval bir kadın olan Fatma Hanım"ın en büyük isteği, eşini memnun etmektir. Birlikte geçirdikleri kısa zaman diliminde Şirin Devrim'e, gerçek annesinden görmediği türden bir yakınlık ve ilgi gösterir. "Annem yalnızca bizim sanatsal, entelektüel ve ahlaki bakımdan iyi yetişmemize özen gösterdi. Yoksa anneliğin asıl görevleri onu hiç ilgilendirmezdi." ifadeleriyle iki kadını karşılaştıran Devrim, birlikte yaşadıkları zaman diliminde Fatma Hanım'ın ona "yaptığı anneliğin keyfini yudum yudum çıkar"maya çalışırken, bir yandan da "böyle yetişmiş olsaydım şımarık mı şımarık, yazıya çiziye pek ilgi duymayan bir tip" olabileceğini düşünür.²⁶

Eserlerinde, yer yer İzzet Melih'in hayatından kimi kesitlere, izlere ya da yansımalara rastlamak mümkündür. Yazar, kendi yaşamından olsun yakın çevresindeki kişilerin yaşantılarından olsun kurguya yansıyan bu öğeleri, kurmaca dünyanın özelliklerine uygun biçimde dönüştürmeyi de ihmal etmez. Alzheimer²⁷ hastalığı nedeniyle 15 Haziran 1966'da, Şişli'deki evinde vefat eden İzzet Melih Devrim, Zincirlikuyu Mezarlığı'nda toprağa verilir.²⁸

2. Eserleri

Hem yurtiçinde hem yurtdışında sanat ve kültür çevreleriyle sürekli yakın ilişkiler içinde bulunan İzzet Melih'in, iş yaşamındaki verimliliği edebî yaşamında yakalayabildiği söylenemez. Çocukluğunda başlayan yazma tutkusu ve ilk gençlik yıllarında elde ettiği edebî başarılar göz önüne alındığında, 79 yıllık ömründe verdiği eser sayısının azlığı bu çıkarımımızı haklı kılmaktadır.

Halit Ziya, bu verimsizliği onun iş yaşamındaki yoğun temposu ve çalışmalarına bağlar. Reji'ye alınmasındaki aracılığını ve bunun sonuçlarını,

23 Şirin Devrim, *Şakir Paşa Ailesi*, (Çev.: Semra Karamürsel), Doğan Kitap, İstanbul 2006 s. 104-113.

24 Deniz Bayev, "19. yy. Sonu ve 20. yy. Başlarında Kadın Ressamlarımız", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 29, Bahar 2011, s. 15.

25 Sermet Sami Uysal, Basın İlan Kurumu ve ESKADER'in 31 Mayıs 2013 Cuma günü düzenlediği "Matbuat Dünyasından Sanatkâr Çehreler: Vefatının 50. Yılında Abdülhak Şinasi Hisar" konulu toplantıda yaptığı konuşmada, İzzet Melih'in "son evlendiği hanım"ın "Yahya Kemal'in de evlenmek istediği Fatma Hanım" olduğunu söylemektedir. Ayrıca Fatma Hanım'ın çok iyi yabancı dil bildiğini, entelektüel biri olduğunu belirtmektedir [<http://www.muammererkul.com/index.php/yazlar/bulushmalarmenu/5095-basin-muezes-abduelhak-inasi-hisar-mays-2013> (Erişim: 20.08.2018)].

26 Şirin Devrim, *age.*, s. 211-235.

27 *age.* s. 274.

28 Sevinç Ağbaş, *age.*, s. 6.

“İzzet Melih de idareye intisab arzusunu gösterince bunu hemen terviç ettim ve elbette idareye büyük bir kazanç temin etmiş oldum. İdare için kazanç, fakat bana öyle geliyor ki san'at ve edebiyat için zıyan.” sözleriyle açıklayan Uşaklıgil, ondaki edebiyat tutkusunun bir süre sonra iş yaşamına yöneldiğini belirtir. Su sayede maddi bakımdan hem çalıştığı kuruluşa kazandırmış hem de kendisi kazanmıştır; ama “edebiyatla artık arızî uğraşır, nadir yazar olmuş”tur.²⁹

Kitaplarının giriş sayfasında ya da en son sayfada yayınevini duyurusu biçiminde yer alan eser listesinde, basımı hiçbir zaman yapılmamış olan bazı kitap adları anılmaktadır. “İleride intişâr edecek olan,” “yakında intişâr edecek olan” gibi ibarelerle anılan bu kitaplar ve duyurulduğu eserler şunlardır:

Büyük Paşa: Temâşâ, dört fasıl (*Tezat*, 1. basım içinde); *Kadın Sesi*: Küçük hikâyeler (*Tezat*, 1. ve 2. basım; *Sermet*; “mensur şiirler” eklemesiyle, *Hüzün ve Tebessüm*, 1. basım içinde); *Neriman*: Temâşâ, üç fasıl (*Tezat*, 2. basım; *Sermet*; *Hüzün ve Tebessüm*, 1. ve 2. basım içinde); *Ebedî Hikâye*: “Sermet”in zeyli (*Hüzün ve Tebessüm*, 1. ve 2. basım içinde); *Edebî Bahisler* (*Her Güzelliğe Âşık* içinde); *Artık Beklemeyen Adam*: Roman (*Her Güzelliğe Âşık* içinde); *Belkıs*: Dram (*Her Güzelliğe Âşık* içinde).

Bunlara ek olarak, *Her Güzelliğe Âşık*'ta, “Fransızca” başlığı altındaki listede “*Türkiye'nin Teceddüdü*: Etüd (La Reveu de France, Paris)” adında bir kitap adı daha verilmektedir; fakat yaptığımız taramalarda bu kitaba da ulaşamadık.

Yazarın, “Ömrümün Masalı” adını verdiği yarım kalmış ve henüz yayımlanmamış bir günlüğünden de söz edilmektedir. Yusuf Çağlar'ın koleksiyonunda bulunan bu günlük, kendisinin ve Burhan Eren'in aktardığı bilgiye göre 1951'de yazılmaya başlanmış, ama 88. sayfasında kesilmiştir. Çağlar, günlüğü, bazı alıntılarla tanıtan bir yazı yayımlamıştır. Yazıda; İzzet Melih'in el yazısıyla tuttuğu notlar arasında, dönemindeki kimi olay ve kişilere ilişkin görüşlerin yanı sıra özel yaşamıyla ilgili hiçbir kaynaktan yer almayan bir bilginin de bulunduğu belirtilmektedir. Aktarılan bu bilgiye göre İzzet Melih, ilk eşi Seniye Hanım'dan önce bir nişanlılık geçirmiştir. Osmanlı paşalarından İzzet Paşa, onu Mısır Prensi İbrahim'in kızı Zeynep'le evlendirmek istemiş ve Kahire'de nişanlanmalarına aracılık etmiştir. İstanbul'a döndükten sonra Seniye Hanım'a gönlünü kaptıran İzzet Melih, İzzet Paşa'ya çektiği

29 Halit Ziya Uşaklıgil, “Yeni Dostlar”, *Cumhuriyet*, 28.10.1935, s. 2.

telgrafla nişanı bozduğunu açıklamıştır. Günlüğünde, bundan dolayı duyduğu pişmanlık ifadelerinin de bulunduğu ifade edilmektedir.³⁰

2.1. Romanlar:

2.1.1. *Tezat*, Sabah Matbaası, İstanbul, 1915, 239 s. (2. Basım: 1919, 254 s.).

İzzet Melih'in edebiyat dünyasındaki asıl ününü sağlayan ve sonraki yıllarda da en fazla anıldığı görülen eseri, *Tezat* adlı romanıdır. Önce 1909-1911 yılları arasında *Resimli Kitap* mecmuasında tefrika edilen roman; Naşit adındaki genç bir Türk subayının, nişanlısı Behire ile Batum'da âşık olduğu Miliça adlı bir Rus kızı arasında yaşadığı kararsızlıklar etrafında gelişen bir aşk hikâyesi üzerine kurgulanmıştır. Eser, merkezdeki bu hikâyeye karşın salt bir aşk romanı olarak kalmaz; tarihsel, siyasal, toplumsal ve kültürel bağlarla ilişkilendirilen çeşitli tezler de barındırır. İki farklı millete mensup iki genç arasındaki duygusal ilişkinin seyri içinde; yabancılarla evlilik meselesi üzerinden bireylerin kimliklerini oluşturan tarihsel ve toplumsal öğelerin belirleyici etkisi de irdelenir. Kendi entelektüel dünyasında karşı düşünceler içinde bulunsa bile insanın tarihinden, toplumundan, kültürel değerlerinden kopamayacağı tezi; didaktik olmayan bir tutumla, bireysel yaşantı alanındaki olay ve durumlarla sergilenerek irdelenmeye çalışılır. Hem "Maziye Rağmen" adını taşıyan ilk müsvedde olarak defter hâlindeyken elden ele dolaşıp okunduğu sıralarda hem de tefrika edildiği ve kitaplaştırıldığı yıllarda döneminin önde gelen edebiyatçıları tarafından önemsenen, olumlu olumsuz pek çok eleştiriye muhatap olan *Tezat*; Fecr-i Âtî'den Milli Edebiyat'a geçiş sürecinin çeşitli özelliklerini de yansıtan bir romandır.

2.1.2. *Sermet*, Sabah Matbaası, İstanbul 1918, 124 s.

Yazarın ikinci romanı olan *Sermet*'in, Fecr-i Âtî'nin bireyci edebiyat anlayışına daha uygun bir yapı taşıdığı görülmektedir. Neyyire adında Çerkez asıllı bir cariye ile Sermet adındaki bir genç yazar arasında yaşanan gönül ilişkisinin trajik boyutlarıyla işlendiği romanda, bireylerin karmaşık psikolojik dünyaları öne çıkarılmaya çalışılır. On beş yıl öncesine ait olan olaylar, Neyyire'nin mektupları ve Sermet'in günlükleri üzerinden aktarılarak kendi içinde bütünlüklü bir akışa kavuşturulur. Ana karakterlerden olan Neyyire'nin Sermet ile ilişkilerinde ortaya çıkan beklenmedik değişimler, başlangıçta anlaşılmasız görünen tepki ve kararları, Sermet'in yıllar boyunca

30 Yusuf Çağlar, "İzzet Melih Devrim'in Mahrem Günlükleri", *Müteferrika*, Sayı: 30, Kış 2006/2, s. 273-282; Burhan Eren, "Fahrünnisa Zeidin Selefi Bir Mısır Prensesi İmiş", *Zaman Pazar*, 29.11.2006.

bir tür takıntı hâline getirdiği aşkı ve olayların seyrinden etkilenmeyen yönelimi; “psikolojik” ya da yazarının ifadesiyle “fikrî roman” olması niyetiyle yazılan eserin bu yöndeki kurgusal arka planını hazırlar. İzzet Melih'in, *Tezaî*'taki düşünsel yaklaşımını bu romanda farklı bir boyuta taşıyarak ortaya koyduğunu söyleyebiliriz. İlk romanında, bireyin kurtulamadığı ya da kurtulamayacağı bağlar, onun dışında tutulabilecek kuşatıcı değerler dizgesine dayandırılırken; ikinci romanında bu bağlar, doğrudan kişilerin iç dünyaları ve psikolojik yapıları ile temellendirilir. Böylece her iki romanda da insanlığın duygu, düşünce, karar ve hareketlerinde mutlak bir özgürlüğe sahip olmadığı; aslında yaşamına, iradesini aşan başka etkenlerin yön verdiği tezi iki farklı düzlemde işlenmiş olur.

2.2. Tiyatro:

2.2.1. *Leila* [Leyla]: *Léila Piece Turque en un Acte*, Librairie Théâtrale, Paris 1912, 89 s.

Tek perdelik bir tiyatro oyunu olan *Leila*,³¹ Almancaya (1913) ve İngilizceye (1925) çevrilmesine³² karşın Türkçeye çevrilmemiştir. Kitapta, “Le Théâtre en Turquie” başlığıyla Türk tiyatrosu üzerine bir yazı da yer almaktadır (s. 65-89). Ayrıca yazarın, *Les Vieux Turcs* (Yaşlı Türkler) adında, yine Fransızca dört perdelik bir tiyatro eserini yazma hazırlıklarında olduğu bildirilmektedir.

Leila'nin konusu kısaca şöyledir: 23 yaşında, güzel bir kadın olan Leyla; Nazmi Bey adında, 28 yaşında, Fransa'da öğrenim görmüş, paşa oğlu bir diplomatın eşi. 45 yaşında bir banker olan Constantin Senire'nin 30 yaşındaki eşi Juliette Senire ile Nazmi Bey'in arasında gizli bir ilişki vardır. Üçünün, Türklerin mutsuzluğu üzerine konuştukları bir sırada Constantin dışarı çıkar; onun yokluğunda Nazmi Bey'le Juliette sevişmeye başlarlar. Leyla, onları öpüşürken görür. Nazmi Bey gittikten sonra Juliette ile tartışır; böyle bir davranışı onaylamadığını, eşinin kendisine âşık olduğunu söyler ve Türk kadınının haklarını savunan karşı çıkışlarla muhababını eleştirir. Juliette ise özgürlüğün kadın için gerekliliğini vurgulayarak Türk erkeklerinin bu nedenle Avrupalı kadınlardan hoşlandıklarını öne sürer. Ortama eşini çağıran

31 İzzet Melih bu oyunu, istek üzerine yazdığını belirtmiştir. 19 Mart 1909'da İstanbul'a gelen Blanche Toutain topluluğu tarafından, Beyoğlu Halep Çarşısı'ndaki Varyete Tiyatrosu'nda sahnelenmiş; Leyla'yı Suzanna Theray, Julitte Senire'i Blanche Toutain, Nazmi'yi Violet oynamıştır. Oyun, büyük bir coşkuyla alkışlanmış, sahneye davet edilen İzzet Melih'e de büyük ilgi gösterilmiştir. (Metin And, “İzzet Melih ve Leylâ'sı”, *Hisar*, Sayı: 50, Şubat 1968, s. 22-23; Saffet Nezihî, “Leyla: Bir Perdelik Dram”, *Musavver Muhit*, Sayı: 20, 12 Mart 1325/ 25 Mart 1909, s. 306-307.)

32 *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, Cilt: 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 320.

Leyla, ikisinin ilişkisini açığa vurur. Juliette oradan çıkar; Leyla da babasına durumunu anlatan bir mektup yazmaya başlar. Bunun geçici bir heves olduğunu söyleyerek eşini sakinleştirmeye ve ikna etmeye çalışan Nazmi Bey, ondan af diler. Böylece, iki kadından sevdiği eşini seçer.³³

Metin And, “kadın hakları üzerinde” durulduğunu belirttiği oyunu “üç Avrupa dilinde yayınlanmasına rağmen zayıf” bulur. “Hıristiyan kadın karşısında Müslüman kadının psikolojini incelediğini” ifade eden İzzet Melih’in bu açıklaması üzerine oyunda “fikir var fakat tez yok” iddiasını öne sürer.³⁴

2.3. Mensur Şiir, Mektup ve Hikâyeler:

2.3.1. *Hüzün ve Tebessüm*, Sabah Matbaası, İstanbul 1921, 126 s. (2. Basım: 1922).

İzzet Melih’in on iki mensur şiir, on beş mektup parçası ve dört hikâyeden oluşan bir kitabıdır. Kitabın adı altında, “Mensur Şiirler, Mektup Parçaları, Küçük Hikâyeler” açıklaması yer almaktadır. Servet-i Fünun ve Fecr-i Âtî çizgisinin tipik örnekleri olarak değerlendirebileceğimiz mensur şiirlerde bireysel temalar ön plandadır. Mektup parçaları ise uzun soluklu bir anlatıda kullanılmak üzere tasarlanmış, kendi başlarına doğrudan bir işlevleri ya da edebî değerleri bulunmamakla birlikte yer alacakları kurmaca metin açısından önemli görüldüğü için kayda geçirilmiş, ait olabileceği hikâyenin kurgusu hakkında da bir miktar fikir verebilen notlar gibidir. Kitapta yer alan hikâyeler, biri dışında genellikle kısa sayılabilecek, kurgusu ve olay örgüsü yalın metinlerdir. İzzet Melih’in hikâyeciliği hakkında fikir verici olması bakımından da önemi bulunan bu metinler, 1905-1909 yılları arasında kaleme alınmışlardır. Bireysel temalar, bunlarda da ön plandadır. Dönemine göre başarılı sayılabilecek bu hikâyelerde dil de oldukça yalındır.

2.4. Hikâye, Deneme ve Gezi Yazıları:

2.4.1. *Her Güzelliğe Aşık*, Halk Basımevi, İstanbul 1938, 287 s.

İç kapağında “Hikâyeler, Görüşler, Seyahatler” açıklaması yapılan eser, İzzet Melih Devrim’in yeni harflerle yayımlanmış tek kitabıdır. Kitapta beş hikâye, on üç deneme ve yedi gezi yazısı yer almaktadır. Uzunlukları hemen hemen birbirine yakın olan ve 1927-1938 yılları arasında yazılmış olan bu beş hikâyede olay örgüsü ve anlatım yine yalındır. Bireysel temalar, yine ön plandadır. “Görüşler”in toplandığı bölümde, başlıklarda belirtilen konular

33 Metin And, *age.*, s. 22; “Türkiyede Ulusal Tiyatro Kurmak İçin Üç Çaba”, *Oyun*, Sayı: 16, Kasım 1964, s. 20, 21; “İzzet Melih ve Leylâsı”, *Hisar*, Sayı: 50, Şubat 1968, s. 22-23.

34 Metin And, *agy.*, s. 20.

üzerine yazarın duygu, düşünce ve deneyimleriyle temellendirdiği özel yaklaşımlarını içeren, “deneme” özelliğine sahip metinler yer almaktadır. Bazen birkaç paragraftan ibaret olan bu metinlerde yazarın kendini konu seçimi, konunun işleniş biçimi ya da anlatım düzeni gibi sınırlamalardan uzak tuttuğu ve oldukça rahat bir üslup kullandığı görülür. Amacı, işlediği konularda belirli bir derinliği yakalamak ya da mevcut kabulleri geçersizleştirici alternatifler getirmek değil; kişisel izlenimlerinden ve zihnindeki çağrışımlardan yola çıkarak kendi anlık ya da belirgin kavrayışını, özgün bakış açısını, kişisel yorumlarını ortaya koymaktır. “Seyahatler” bölümünde, yazarın bazı gezileri sırasındaki gözlem, izlenim ve değerlendirmelerini içeren metinler yer alır. Çeşitli Avrupa kentlerini gezip yakından tanımış olan İzzet Melih; buraların tarihî ve kültürel mekânlarından güncel mimarisine, doğasına ve tarihine, kadın-erkek ilişkilerinden eğlence ve gece hayatına, insanların yaşayış ve davranış biçimlerinden giyim kuşamlarına kadar pek çok konuyu bu yazılarına taşır. Bunlar, oldukça canlı bir anlatıma sahip yazılardır.

2.5. Etüt:

Henry Bataille: *Sa Vie et Son Oeuvre*, La Grande Librairie Mondiale, Constantinople 1924, 37 s.

2.6. Çevirileri:

Şükrü Ganem, *Antere*, Kitabhane-i Askerî, Dersaadet (İstanbul) 1327 (1911), 137 s.

Denys Amiel, *Seyyah*, Maarif Vekâleti, Ankara 1940, 49 s.

Alfred de Musset, *Lorenzaccio*, Maarif Vekâleti, Ankara 1944, XIV+190 s.

Alfred de Musset, *Fantasio*, Maarif Vekâleti, Ankara 1944, 58 s.

Henry Bataille, *Meşaleler*, Maarif Vekâleti, Ankara 1955, VIII+171 s.